

Wat Nederland betreft wordt geconcludeerd dat de verzuiling onder de katholieken hier de meeste tijd heeft genomen. Zowel in de politieke als sociale sfeer was de conservatieve tegenstand zeer groot, zelfs in die mate dat de arbeidersbeweging een structureel zwakke component in de zuil was. Duidelijker dan te voren is nu ook dat de cruciale periode ook in Nederland aanving in het midden van de jaren tachtig. Dit impliceert dat de verzuiling niet lineair voortvloeide uit de emancipatie: het was een nieuw proces, met andere problemen en nieuw te vormen allianties. Tevens is de strijd tussen verzuilers en anti-verzuilers aanzienlijk duidelijker dan tot nu toe in kaart gebracht. In deze opzichten is het een belangrijke aanwinst. Righart waarschuwt terecht voor het zonder meer overdragen van zijn bevindingen op de socialistische en protestants-christelijke zuil. Het verzuilingsproces van deze groepen is wellicht langs heel andere lijnen gelopen (waarmee het theoretische verschil tussen verzuiling en verzuildheid, waaraan in het onderzoek tot nu toe eigenlijk slechts lippendienst werd bewezen, nieuw reliëf heeft gekregen). Het is jammer dat hij niet een poging gedaan heeft dergelijke lijnen aan te duiden. Met name de protestants-christelijke zuilvorming wordt immers steeds merkwaardiger — temeer waar deze zich wellicht alleen in Nederland heeft voltrokken. Daarnaast valt te betreuren dat de auteur nauwelijks aandacht heeft gegeven aan de opvattingen over zedelijkheid, vrouwenarbeid, socialisatie van jongeren etc. juist waar Stuurman in zijn bekende dissertatie aannemelijk heeft weten te maken hoe belangrijk deze waren als onderdelen van een verbindende ideologie, zowel binnen een zuil als tussen de verschillende zuilen.

Samenvattend kan worden vastgesteld, dat de—wellicht wat railerende—kritiek van Davids c. s., hierboven aangehaald, nogal onzinnig is. De katholieke zuil kwam in meer landen in Europa voor, maar vertoonde specifiek Nederlandse trekken. Het is de verdienste van Righart deze balans te hebben opgemaakt.

P. de Rooy

Drie publikaties over koloniale geschiedenis:

N. A. Bootsma, *Buren in de koloniale tijd: de Philippijnen onder Amerikaans bewind en de Nederlandse, Indische en Indonesische reacties daarop, 1898-1942* (Dordrecht: Foris, 1986, vi + 150 blz., f40,-, ISBN 90 6765 205 9); L. Blussé, A. Booth, e. a., *India and Indonesia from the 1920s to the 1950s: the Origins of Planning* (Comparative History of India and Indonesia I; Leiden: E. J. Brill, 1987, xvi + 218 blz., ISBN 90 04 08280 8); M. Hasan, D. H. Evans, e. a., *India and Indonesia from the 1830s to 1914: the Heyday of Colonial Rule* (Comparative History of India and Indonesia II; Leiden: E. J. Brill, 1987, xviii + 297 blz., ISBN 90 04 08365 0, ISBN 90 04 08362 6).

In de dagen dat de kaart van de buiten-Europese wereld nog in overzichtelijke roze, blauwe en oranje vlakken was opgedeeld, vertoonden koloniale bestuurders bij tijd en wijle de neiging, elkaar de kunst van het regeren af te kijken. Dat resulteerde dan in bezoeken op ambtelijk, soms zelfs op top-ambtelijk niveau, zoals in 1923/1924, toen de hoogste bestuurders van Nederlands-Indië en de Philippijnen, mr. D. Fock en generaal L. Wood, over en weer eikaars territoria inspecteerden.

Met de Amerikaanse verovering van de Philippijnen, in 1898, waren Nederland en de Verenigde Staten in Zuidoost-Azië buren van elkaar geworden; een weinig spectaculaire relatie, die niettemin voldoende interessante aspecten bevatte om de Nijmeegse historicus Bootsma aan het schrijven te zetten. *Buren in de koloniale tijd* is een weinig omvangrijk deeltje in de

Verhandelingen van het KITLV geworden, dat niettemin qua soortelijk gewicht zijn plaats in deze respectabele serie ten volle verdient.

Het bevat een zakelijk geschreven betoog, steunend op uitvoerig gebruik van Amerikaanse, Nederlandse en ook Engelse archieven. Uit het notenapparaat kan men opmaken, dat de inhoud van de belangrijkste dossiers over dit onderwerp wel in deze studie is verwerkt. Hoewel Bootsma zich in hoofdzaak beperkt heeft tot de politieke en diplomatieke aspecten van deze relatie slaat hij niettemin zijn vleugels breed uit en komt ook de Japanse, Britse en Franse politiek in de regio regelmatig aan de orde. De hoofdmoot echter blijft een beschrijving van het Amerikaanse (de)kolonisatiebeleid in de Philippijnen en de Nederlandse reacties daarop.

Deze aanpak noodt tot vergelijking van het door beide mogendheden gevoerde beleid. Zoals Bootsma terecht opmerkt, zijn er sprekende overeenkomsten. De etnische politiek in Indië heeft zijn pendant in het door de Amerikanen gevoerde opheffingsbeleid in de Philippijnen; in beide kampen wisselen meer liberale en conservatieve stromingen elkaar af en vormt de vraag naar de toekomstige staats- of volkenrechtelijke status het centrale politieke probleem. Daarmee echter eindigde de overeenkomst. Een zwakke machtsbasis, imperiaal sentiment, zakelijke belangen en de eigen aard van de kolonie zetten de Nederlanders aan tot overgrote behoedzaamheid, waar aan de overkant van de Sulu-zee niet alleen de opheffingsideologie, maar ook de vrees voor economisch nadeel en voor militaire verplichtingen leidden tot een veel radicaler beleid. Met de Tydings-McDuffie act van 1935 was een beslissende stap gezet op de weg naar de volledige onafhankelijkheid van deze Amerikaanse kolonie. Dat was een ontwikkeling waar in Batavia en Den Haag wat zuinigjes tegenaan werd gekeken. Voor de Indonesische nationalisten echter was het een inspirerende gebeurtenis, en zo men al op Bootsma's uiterst informatieve boekje kritiek kan uitoefenen is het deze, dat het jammer is dat daar nog niet wat nader op in is gegaan.

Is bij Bootsma de historische vergelijking alleen zijdelings aanwezig, zij staat centraal in de serie *Comparative History of India and Indonesia*, waarvan er in totaal vier delen zijn gepland, en waarvan er in 1987 twee zijn verschenen. Deze bundels bevatten de discussiestukken van de conferenties, georganiseerd door historici van de universiteiten van Cambridge, Yogyakarta, Delhi en Leiden en die tot doel hebben, de geschiedenis van India en Indonesië in de koloniale periode aan een nauwgezet vergelijkend onderzoek te onderwerpen.

Deel I, dat de weerslag bevat van de in januari 1985 in Delhi gehouden bijeenkomst, opent met een conferentieverlag van de hand van L. Blussé. Voorts bevat het bijdragen van A. Booth, C. Fasseur & D. H. A. Kolff, P. Boomgaard, J. C. Heesterman, C. W. Watson, D. A. Low, B. R. Tomlinson, O. Goswami, Kuntowidjojo en Sartono Kartodirdjo, handelende over de economische, politieke of institutionele geschiedenis van beide landen. In het merendeel van deze opstellen heeft de auteur, steeds geverseerd in de geschiedenis van slechts één gebied, getracht, ook het hem/haar onbekende territorium zo onbevangen mogelijk te betreden. Dat kunststuk is met wisselend succes volbracht en van de Nederlandse auteurs hebben Fasseur en Kolff hun problemen opgelost door hun beider kennis van de wederzijdse bestuursstelsels in een enkele bijdrage te comprimeren. Een goed specimen van een 'single handed' onderneming is de bijdrage van D. A. Low, die in Cambridge als Smuts Professor of the history of the British Commonwealth te boek staat. In zijn 'Counterpart Experiences' laat hij onder meer zien hoe zowel in India als in Indonesië de ontwikkeling van islamitische en communistische partijen een zekere parallelie vertoont. Ook echter, hoe in India de 'wereldlijke' nationalisten veel vroeger tot een onvergelykbaar veel groter krachtontplooiing wisten te komen dan hun tegenhangers in Indonesië, waar deze beweging beperkt bleef tot de kleine stedelijke elites. Terecht wijst hij

erop dat de ervaringen, opgedaan in de vooroorlogse jaren respectievelijk door de Britten in India en door de Nederlanders in Indonesië mede bepalend waren voor hun contrasterend gedrag in de jaren van de feitelijke dekolonisatie na 1945. Ook andere tegenstellingen worden door hem bekwaam uitgewerkt. Jammer alleen is dat sommige onuitroeibare stukjes folklore — zoals de ten onrechte aan GG De Jonge toegeschreven uitlating, dat Nederland nog wel 300 jaar zou regeren 'with the whip and the club' — ook hier weer opduiken. Kennelijk voorzien zij in een behoefte.

Het tweede deel, vervolgens, bevat de verslagen van de in september van datzelfde jaar 1985 in Leiden gehouden vervolgconferentie. Dit opent met een conferentieverlag van de hand van V. J. H. Houben en bevat voorts bijdragen van Mushirul Hasan, D. H. Evans, J. A. de Moor, A. M. Djulianti Suroyo, G. Johnson, C. A. Bayly, V. J. H. Houben, P. Boomgaard, P. C. Emmer, F. Tichelman, J. F. Richards & J. Hagen, Rajat Ray, Nirmal Sengupta, J. Krishnamurty, Djoko Suryo en Sartono Kartodirdjo. Hier dus in totaal zestien opstellen, terwijl het aantal geslaagde pogingen, om de gang van zaken in beide gebieden in een enkel opstel te verwerken, groter is dan in het eerste deel. De congresgangers hebben kennelijk de smaak van het comparatief onderzoek te pakken gekregen, wat op zichzelf een aanwijzing is voor het succes van de onderneming. De zes Nederlandse bijdragen van respectievelijk De Moor (Aziatische soldaten), Houben (inheemse staten), Boomgaard (demografische aspecten), Emmer (Javanen en Indiërs in Suriname), en Tichelman (arbeidsvraagstukken op Java) zijn stuk voor stuk van goede kwaliteit en soms zelfs, zoals dat van De Moor, bepaald origineel te noemen. Boeiend ook is de bijdrage van de Calcuttasche hoogleraar Rajat Kanta Ray, die in een vlot geschreven en van kennis van zaken getuigend vertoog laat zien hoe Chinese en uit Zuid India afkomstige 'Chetti'-bankiers zich naast en dikwijls los van hun Europese concurrenten wisten op te werken en staande te houden en zo, als credietverschaffers, hun bijdrage leverden aan de monetaarisering van deze gebieden. Waar Rajat Ray geen poging doet, een en ander te kwantificeren, blijft de omvang van dit bedrijf helaas teveel in nevelen gehuld. Toch zou alleen al een analyse van de — gebrekkige — belastingaanslagen althans enige indicatie hebben kunnen geven. Voorts zal ook de nadere bestudering (wie doet dat eens?) van het Europese bankiers- en handelsbedrijf in Azië zeer veel informatie op kunnen leveren ook over het Chinese, Indiase en Arabische bedrijf. Een artikel als dat van Rajat Ray vormt een sterke aansporing om eens ernst te maken met de ontginning van de omvangrijke archieven van de Nederlandsche Handelsmaatschappij en de Nederlands-Indische Handelsbank, die zich op het Algemeen Rijksarchief bevinden.

Lezing van deze gevarieerde bundels, waarin de schijnwerper beurtelings op India en op Indonesië wordt gericht, is een boeiende bezigheid. Een totaal-indruk is echter moeilijk te geven, en de samenstellers hebben daartoe ook geen poging ondernomen. Toch springen er wel enkele punten duidelijk naar voren. Zo is het overduidelijk, dat de 'social engineering' van het twintigste-eeuwse bestuur in Indonesië, met zijn vergaande inmenging in het inheemse leven, onbekend was in India. Het door Furnivall geconstateerde 'babooïsme' blijkt derhalve, ook bij nader inzien, realiteit geweest te zijn. (En hoe was het daarmee gesteld in de Philippijnen?) Ook wordt eens te meer duidelijk, dat de vervlechting van de wederzijdse economieën in de relatie Nederland-Indonesië veel groter is geweest dan in de relatie Engeland-India het geval geweest is, (terwijl in de relatie VS-Philippijnen eenzijdige afhankelijkheid het centrale gegeven vormde). Dat zijn natuurlijk geen nieuwe noties, en evenmin is het een nieuwe notie, dat elk van deze gebieden in een andere 'tijd' leefde, dat wil zeggen in een andere ontwikkelingsfase verkeerde, waardoor iedere poging tot vergelijking tot een hachelijke onderneming wordt. De Kat Angelino deed in de jaren dertig niet anders, toen hij van 'het conflict der tijden' sprak. Toch

is op dit aspect tijdens het congres door verscheidene sprekers terecht de aandacht gevestigd, want noties behoeven niet nieuw te zijn om geldigheid te bezitten. Daarnaast is er zowel uit deze beide bundels als uit Bootsma's boek veel nieuwe informatie te putten, terwijl de voordelen van de comparatieve aanpak duidelijk aanwezig zijn. Configuraties, die anders al te gemakkelijk als vanzelfsprekend zouden zijn aanvaard, geven nu iets van hun eigen karakter bloot, waardoor het verleden beter bespreekbaar wordt. En dat is niet alleen voor conferentiegangers een zaak van gewicht.

P. J. Drooglever

M. Eekman, H. Pierson, *Linkssocialisme tussen de wereldoorlogen. Twee studies* (IISG Studies en Essays V; Amsterdam: Stichting Beheer IISG, 1987, xii + 217 blz., f38,50, ISBN 90 6861 016 3).

Het is de tragiek van de socialistische beweging in Nederland, zoals overal elders, dat zij vanaf de geboorte verwickeld is geweest in richtingensrijd en strategiediscussie, met een onafgebroken stroom van afsplitsingen als onvermijdelijk gevolg. De periode tussen de twee wereldoorlogen vertoont in dit opzicht een hoogtepunt. Het succes van de Russische revolutie in 1917 ontnam menig socialist de reële kijk op de grondslagen van de Nederlandse samenleving nog meer dan voorheen en toen velen zich in de jaren dertig met hartstocht overgaven aan de voorstelling van een definitief in de afgrond stortend kapitalistisch systeem, bevochten verschillende groepen elkaar als op leven en dood om het leiderschap bij de vestiging van de aanstaande heilstaat, terwijl men elkaar toen zo hard nodig had om een vuist te kunnen maken tegen het fascisme. De socialistische beweging verzwakte zichzelf, doordat de twee hoofdstromingen — sociaal-democratie en communisme — in een oprechte haatverhouding tot elkaar stonden. Daar kwam nog bij dat ieder afzonderlijk er niet in slaagde om de eigen gelederen gesloten te houden. Ter linkerzijde van de SD AP en ter rechterzijde van de CPH/CPN brokkelde het een en ander af. Het bleven weliswaar steeds splinters, maar doordat deze geleid werden door ideologisch niet de minst onderlegden, staken zij op pijnlijke wijze in het vlees van de moederpartij.

Het hier te bespreken boek bevat de geschiedenis van de meest spraakmakende splinters: de in 1932 van de SDAP afgescheiden Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP); de in 1929 opgerichte Revolutionair Socialistische Partij (RSP), niet rechtstreeks uit de CPN voortgekomen, maar toch wel te beschouwen als afgegleden van haar rechterflank; en ten slotte de Revolutionaire Socialistische Arbeiderspartij (RS AP), het resultaat van de fusie tussen OSP en RSP in 1935. Veel hebben deze partijtjes niet voorgesteld. De OSP was nog de grootste, maar boven de 7200 leden is zij nooit uitgekomen. In verschillende gemeentes werden wel enkele raadszetels veroverd, maar bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer werd in de regel beneden de één procent gescoord. Alleen de RSP slaagde erin om een Kamerzetel te veroveren; dat was in 1933, maar bij de Kamerverkiezingen van 1937 wist de RSAP deze zetel niet vast te houden.

De beschikbare documentatie van en over deze splinters is gebrekkig, zodat de partijgeschiedenis moet worden opgebouwd uit fragmenten. De nadruk komt dan al gauw te liggen op de leidende figuren: bij de OSP Fimmen, De Kadt, Schmidt, Tas; bij de RSP Sneevliet. Dat ligt om een andere reden echter nog meer voor de hand. De splinters waren een bundeling van